

УЎК. 633.11; 632.9; 632.95

БУҒДОЙ НАВЛАРИДА САРИҚ ЗАНГ КАСАЛЛИГИНИНГ ТАРҚАЛИШИ ВА УЛАРНИ ЖОЙЛАШАГАН КОРДИНАТА НУҚТАЛАРИ

О.С.Амирқулов қ/х.ф.ф.д. катта илмий ходим.,
кичик илмий ходим **В.Юсупова**

Жанубий дәхқончилик илмий-тадқиқот институти
Кашкадаръинская область г. Карши почта индекс: 180100,
Бешкент йўли 3 км.

Аннатация. Мақолада кузги бошоқли дон экинларига зарар етказадиган замбуруғли касалликларидан сариқ занг касаллигини Сурхандарё вилояти туманларида тарқалиши кордината нуқталарини ўрганиш бўйича маълумотлар кўрсатилган.

Калит сўзлар: Бошоқ, фунгицидл, миқдор, заари, касаллик, замбуруғ, сариқ занг, буғдой, кордината, нуқта, биологик, самарадорлик, экин, кузатув, мониторинг.

РАСПРОСТРАНЕНИЕ ЖЕЛТОЙ РЖАВЧИНКИ ПО СОРТАМ ПШЕНИЦЫ И ТОЧКИ КООРДИНАТ ИХ РАСПОЛОЖЕНИЯ

О.С.Амиркулов q/x.f.f.d. старший научный сотрудник.,
младший научный сотрудник В.Юсупова

Южный сельскохозяйственный научно-исследовательский институт
Кашкадаръинская область г. Почтовый индекс Карши: 180100,
Бешкентская дорога находится в 3 км.

Аннотация. В статье представлены сведения по изучению распространения желтой ржавчины - грибкового заболевания, повреждающего озимые зерновые культуры, в районах Сурхандарьинской области.

Ключевые слова: Колос, фунгицид, количество, повреждение, болезнь, гриб, желтая ржавчина, пшеница, координата, точка, биологическая, продуктивность, урожай, наблюдение, мониторинг.

DISTRIBUTION OF YELLOW RUST DISEASE IN WHEAT VARIETIES AND THEIR LOCATION COORDINATE POINTS

O.S.Amirkulov q/x.f.f.d. senior researcher.,
junior researcher V.Yusupova

Southern Agricultural Research Institute
Kashkadarinskaya oblast g. Karshi zip code: 180100,
Beshkent road is 3 km.

Annotation. The article presents information on the study of the distribution of yellow rust, a fungal disease that damages autumn grain crops, in the districts of Surkhandarya region.

Key words: Spike, fungicide, amount, damage, disease, fungus, yellow rust, wheat, coordinate, point, biological, efficiency, crop, observation, monitoring.

Ҳозирда дунёнинг йирик ғалла саноатига эга Австралия, АҚШ, Хитой, Ҳиндистон, Туркия ва кўпгина мамлакатларда занг касалликларини доимий мониторинг қилиш ва уларни ривожланиш динамикасини назорат қилиш ҳамда чидамли бўлган навларни жорий қилиш йўлга қўйилган. Қишлоқ хўжалигига ҳар қандай касалликка қарши курашнинг энг самарали, арzon ва атроф-мухитга хавфсиз бўлган экологик усули бу чидамли навни экишдир. Бу борада занг касалликларини доимий мониторинг қилиш ва уларни вирулентлик таркибини ўрганиш ғаллачилик учун катта илмий-амалий аҳамиятга эгадир. Бу, ўз навбатида, кузатув ва лаборатория таҳлилларига асосланган ҳолда занг касалликларига қарши курашда занг касалликларининг генларини аниқлаш ва самарали генлардан фойдаланиш имкониятини беради ва албатта ушбу тажрибалар натижалари республикамиз ғаллачилигига занг касалликларига қарши кураш олиб боришда юқори самара беради.

Сариқ занг касаллиги эпидемияси дон ҳосилдорлигини кескинтушиб бориши натижасида занг касалликларининг янги ирқлари пайдо бўлиши ҳамда кучли ривожланган йилларида ҳосилдорлик 55-60% гача камайтирган (Аманов.А. 2019 й.). Кузги юмшоқ буғдой етиштиришда занг касалликларга қарши кимёвий курашда янги интенсив технологиялардан фойдаланмаслик оқибатида ун-шудринг касаллигининг етказган зарари 15-25% га дон ҳосилининг зарарланиши туфайли эса 5-10% га етиши мумкин (Аманов.А.А., Сиддиқов.Р.Э. 2000 й.).

Кимёвий кураш чораларини қўллашда етиштирилган маҳсулотларнинг санитария-эпидэмийологик ҳолатини назорат қилиб туриш талаб этилади (Шералиев.А.Ш., Муродов.Б.Э. 2008 й.)

Ўтказилган тадқиқотларга кўра, Сурхандарё вилояти туманлар мисолида буғдойнинг сариқ занг касаллиги билан заарланиши ва уларни тарқалиш кордината нуқтасини хариталаш бўйича монитъоринг ишлари амалга оширилди. Жумладан; **Жарқўрғон** тумани бўйича кузги буғдой майдонларида мониторинг кузатув таҳлил натижаларига кўра, Шимолий узунликда ўртacha $37^{\circ}58.2130'N$, $37^{\circ}58.1940'N$, $37^{\circ}58.1940'N$, $37^{\circ}58.1950'N$, $37^{\circ}58.3810'N$ кўрсаткичларни намоён қилди. Шарқий кенгликда ўртacha $67^{\circ}48.8920'E$, $67^{\circ}48.8600'E$, $67^{\circ}48.8600'E$, $67^{\circ}48.8620'E$, $67^{\circ}48.8600'E$ кўрсаткичларни ташкил этганлиги намоён бўлди. Буғдойнинг туплаш даврига келиб денгиз сатҳидан 432-459 км баландликда

сариқ занг касаллиги билан заарланиши мониторинг ўрганилганда ушбу кордината нүктасида буғдой ўсимлигига сариқ занг касаллиги аниқланмади.

Ўсимликларни ҳимоя қилиш йўналиши бўйича лойиха доирасида жорий йилнинг 11-март кунида Сурхандарё вилоятининг кузги бошоқли дон экинларини заарлайдиган занг касалликлардан асосийси бу сариқ занг касаллиги буғдой ўсиши ва ривожланишига ҳамда юқори дон ҳосили етиштирилишига ўзининг салбий таъсирини кўрсатмасдан қолмайди. Шу сабаб турли буғдой навларининг найчалаш ўсув дарида замбуруғли касалликларидан сариқ занг касаллигини ривожланиши ва касалланиш даражасини маҳсус JPS-аппарати ёрдамида кордината нүкталарини белгилаш учун жорий йилнинг 11-март кунида Сурхандарё вилоятининг **Шўрчи** ва **Жарқўргон** туманларида мониторинг кузатув ишлари ўтказилди (1-жадвал).

Шўрчи тумани бўйича кузги буғдой майдонларида мониторинг кузатув таҳлил натижаларига кўра, Шимолий узунликда ўртача кўрсаткичи $37^{\circ}20.1430'N$, $37^{\circ}23.7290'N$, $37^{\circ}56.2590'N$, $37^{\circ}56.9780'N$, $37^{\circ}58.4920'N$ кордината нүктасини аниқлаш, Шарқий кенглиқда ўртача $67^{\circ}24.6120'E$, $67^{\circ}26.1920'E$, $67^{\circ}42.3220'E$, $67^{\circ}42.3410'E$, $67^{\circ}43.7870'E$, $67^{\circ}43.7860'E$, $67^{\circ}45.4750'E$ кўрсаткичлари маълум бўлганлиги кузатилди.

1-жадвал

Турли буғдой навларининг туплаш ва найчалаш фазасида сариқ занг касаллигини ривожланиши ва касалланиш даражасини маҳсус JPS-аппарати ёрдамида кордината нүкталарини аниқлаш бўйича мониторинг кузатувлари.

(Сурхандарё вилояти туманлари мисолида 11.03.2023 й.)

Туманлар	Шимолий узуилик	Шарқий кенглиқ	Денгиз сатҳидан баландлиги	Кузатув олиб борилган кун	Ўсимлик ривожланиш фазаси	Касаллик	Касалланиш даражаси %
Шўрчи	$37^{\circ}20.1430'N$	$67^{\circ}24.6120'E$	265.6	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Шўрчи	$37^{\circ}23.7290'N$	$67^{\circ}26.1920'E$	359.9	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	30
Шўрчи	$37^{\circ}56.2590'N$	$67^{\circ}42.3220'E$	407.3	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Шўрчи	$37^{\circ}56.2390'N$	$67^{\circ}42.3410'E$	412.4	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Шўрчи	$37^{\circ}56.9780'N$	$67^{\circ}43.7870'E$	422.7	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	40
Шўрчи	$37^{\circ}56.9810'N$	$67^{\circ}43.7860'E$	420.8	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	40
Шўрчи	$37^{\circ}58.4920'N$	$67^{\circ}45.4750'E$	448	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	40
Шўрчи	$37^{\circ}58.4920'N$	$67^{\circ}45.4760'E$	447.5	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Шўрчи	$37^{\circ}57.9680'N$	$67^{\circ}46.7820'E$	419.4	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	30
Шўрчи	$37^{\circ}57.9680'N$	$67^{\circ}46.7810'E$	426.4	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Шўрчи	$37^{\circ}57.8980'N$	$67^{\circ}46.7210'E$	402.9	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Шўрчи	$37^{\circ}57.9030'N$	$67^{\circ}46.7250'E$	416.4	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	50
Шўрчи	$37^{\circ}57.5540'N$	$67^{\circ}48.1040'E$	416.7	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Шўрчи	$37^{\circ}57.5530'N$	$67^{\circ}48.1060'E$	418	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	50
Жарқўргон	$37^{\circ}58.2130'N$	$67^{\circ}48.8920'E$	411.2	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жарқўргон	$37^{\circ}58.2130'N$	$67^{\circ}48.8920'E$	411.3	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жарқўргон	$37^{\circ}58.1940'N$	$67^{\circ}48.8600'E$	411.6	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	30
Жарқўргон	$37^{\circ}58.1950'N$	$67^{\circ}48.8620'E$	411.5	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жарқўргон	$37^{\circ}58.3810'N$	$67^{\circ}49.0290'E$	431	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Жарқўргон	$37^{\circ}58.3820'N$	$67^{\circ}49.0300'E$	430.7	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жарқўргон	$37^{\circ}59.5070'N$	$67^{\circ}48.8880'E$	434.8	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0

Жаркүрғон	37°59.5060'N	67°48.8890'E	434.6	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жаркүрғон	37°59.1430'N	67°49.7820'E	430.1	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жаркүрғон	37°59.1460'N	67°49.7790'E	436.8	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жаркүрғон	37°59.1460'N	67°49.7780'E	438.1	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Жаркүрғон	37°58.8640'N	67°49.9720'E	427.6	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	30
Жаркүрғон	37°58.8640'N	67°49.9720'E	427.7	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Жаркүрғон	38°0.7020'N	67°50.5390'E	431.1	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жаркүрғон	38°0.7020'N	67°50.5390'E	431.2	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	30
Жаркүрғон	38°3.0120'N	67°46.8320'E	475.5	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	30
Жаркүрғон	38°3.0120'N	67°46.8320'E	473.7	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Жаркүрғон	38°2.8430'N	67°46.4630'E	457.5	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жаркүрғон	38°2.8420'N	67°46.4620'E	458.4	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	20
Жаркүрғон	38°1.7570'N	67°44.9710'E	446.2	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жаркүрғон	38°1.7570'N	67°44.9730'E	447.3	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жаркүрғон	38°2.3630'N	67°44.0690'E	458.8	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жаркүрғон	38°2.3640'N	67°44.0690'E	458.9	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жаркүрғон	38°3.4390'N	67°50.3590'E	436.2	11.03.2023	Найчалаш	йўқ	0
Жаркүрғон	38°3.4390'N	67°50.3590'E	435.3	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10
Жаркүрғон	37°59.1460'N	67°49.7780'E	438.1	11.03.2023	Найчалаш	Сариқ занг	10

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш ўтиш жоизки, дengiz сатхидан 266-448 км баландликда буғдойнинг найчалаш даврида сариқ занг касаллиги билан ўртача 10-40% заараланганлиги маълум бўлди. Шимолий узунликда ўртача 37°58.4920'N кўрсаткчилари кузатилган бўлса, Шарқий кенглика ўртача 67°45.4760'E кўрсаткчиларни ташкил қилганлиги маълум бўлди. Dengiz сатхидан 448 км баландликда буғдойни найчалаш даврида сариқ занг касаллиги билан заарланиши мониторинг давомида буғдой ўсимликларида сариқ занг касаллиги мутлақо учрамаганлиги ва зарар келтирмаганлиги аниқланди.

Фойдаланилган адабиётлар руҳати:

1. Аманов.А. “Илмий ва амалий изланишлар” // Тошкент.: “Тафаккур қаноти” китоби. – 2019 й. – Б. 182.
2. Аманов.А.А., Сиддиқов.Р.Э. “Буғдойнинг сариқ, қўнғир ва қоракуя касалликлари ҳамда уларга қарши кураш омиллари” // “Пахтачилик ва дончилик” тўплами. – 2000 й. – №3. – Б. 33-34.
3. Шералиев.А.Ш., Муродов.Б.Э. “Энтомология ва фитопатология” // Ўкув қўлланма. – Тошкент., “Янги нашр”. – 2008 й. – Б. 4-26.